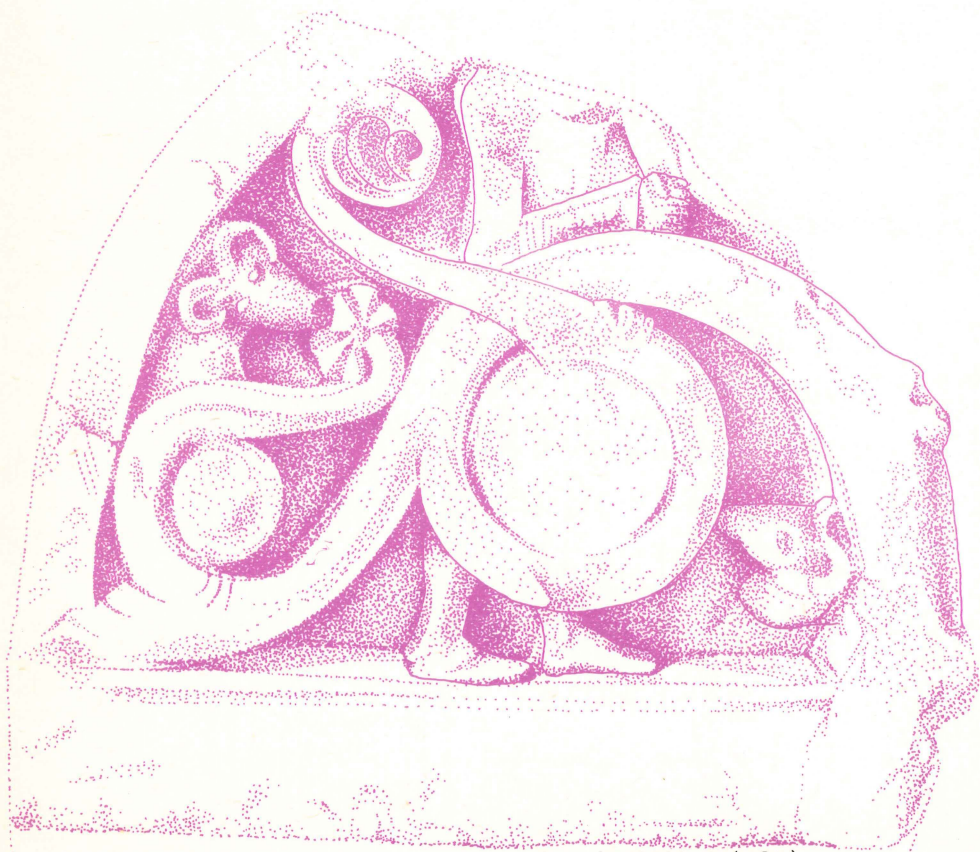

nicolay

NR 17 arkeologisk tidsskrift 1974

N 2371 Am(185)

Tympanonfragment av kleberstein. Fra utgravningene i Søndre gate 4 i Trondheim. Den bevarte delen måler 63 cm i lengde, 50 cm i høyde og er 14-16 cm tykk.

FORORD

Nicolay sender med dette ut sitt annet middelaldernummer. Det omhandler fjorårets utgravninger i flere av våre eldste byer, og må ses som en fortsettelse av rapportene i Nicolay nr. 13.

Martin Blindheim

Arne Emil Christensen

Ole Egil Eide

Signe Horn Nordhagen

NICOLAY

utgis av Studentforening for Nordisk Arkeologi

Adresse: Tidsskriftet Nicolay,
Universitetets Oldsaksamling,
Frederiks gate 2, Oslo 1

Tlf.: 33 00 70 Postgiro: 20 50 25

Redaksjon:

Nils Petter Thuesen, redaktør
Tom Bloch Nakkerud, forr. fører
Per Oscar Nybruget, medarbeider
Jan Henning Larsen, medarbeider
Per Hernæs, medarbeider
Eva Schaller, medarbeider
Mette Havrevold, medarbeider
Kirsti Boger, medarbeider
Steinar Sørensen, medarbeider
Harald Johannes Rød, medarbeider
Øystein Johansen, medarbeider

Utkommer tre ganger årlig. Ab.pris: N.kr. 10,-

Utgravinger i Gamlebyen

Oslo 1973

Gravningsområde: "Søndre felt", Clemensg.2/Kanslerg.10

Oppdragsgiver: Riksantikvaren

Gravningsleder: Petter B. Molaug

Det ble i 1973 påbegynt undersøkelser på et nytt felt syd for og i fortsettelsen av "Mindets tomt" (Nicolay nr. 13, s.21, fig.8 mrk. B). Dette "Søndre felt" er på ca. 600 m². I løpet av sesongen ble det gravet ned til et nivå ca. 1½ m over naturbakken. Målsettingen er å grave resten i løpet av 1974-sesongen.

"Søndre felt" viste seg arkeologisk å være meget mer komplisert enn "Mindets tomt". En rekke nedgravninger, både moderne, fra nyere tid og også eldre gjorde at det var umulig å følge lag eller horisonter fra den ene enden av feltet til den andre. Dessuten var bevaringsforholdene for organisk materiale stort sett dårlige. Bygninger og andre konstruksjoner av tre var meget fragmentariske, og jordlagene var vanligvis tynne fordi organisk materiale var råtnet bort.

Det ble fra begynnelsen av gjennomført en detaljert registrering og nummerering av de forskjellige jordlagene, og dette viste seg etterhvert å være meget viktig siden det ikke fantes gjennomgående brannlag som på Mindets tomt. Forøvrig er beholdt samme tegne- og registreringssystem som tidligere, dvs. et 8 x 8 m rutenett i geografisk orientert system med plantegninger og snitttegninger, samt funninnsamling for hver rute eller rutedel og i forhold til konstruksjoner.

Svært meget av den endelige bearbeidningen av materialet fra 1973-gravningen må utstå til 1974-sesongen er over. I denne artikkelen vil derfor bare enkelte spesielle resultater bli berørt, mens en bredere orientering må vente til feltet er ferdiggravet.

På feltet ble det registrert en hel del konstruksjoner fra nyere tid. De fleste av disse synes å være anlagt rundt år 1600. Det gjelder 4 steinbygninger, 2 steinbrolegninger, trolig gårds plasser, og 2 brønner. De fleste av disse konstruksjonene har vært i bruk også etter 1624 da byen offisielt ble flyttet. I 2 av bygningene er det kontinuerlige lag til ut i 1700-årene. Sammen med steinbygningen fra "Nordre felt" (Nicolay nr.13 s.27) viser dette at det har vært meget større aktivitet i bebyggelsen i Gamlebyen enn hittil antatt.

Av enkeltheter kan nevnes at iallfall en av steinbygningene har hatt to rom. Det ene av disse ble gravet ut på Mindets tomt i 1970 (Katalog Den gamle byen under Gamlebyen, Oslo 1972, tegning s.12). Både denne og to av de andre bygningene har hatt kuppelsteinbrolegning med rennesystem og avløpsrør for spillvann ut av bygningen. Avløpsrørene har vært nedgravde, uthulte stokker.

Av brønnene var den ene laftet, den andre var rund og bygget opp av gule og røde renessanseteglsteiner.

Gjenstandsmaterialet fra disse nyere tids situasjonene var meget rikholdig, særlig med hensyn til keramikk.

Fordi disse nyere tids situasjonene var tildels betydelig nedgravd, var lagene fra 1400-og tidlig 1500-tall dårlig bevart. Det ble funnet noen syllsteinsrekker og fragmentariske rester av en trebygning.

Fra tiden rundt ca. 1400 er det to bygninger og 3 ildsteder eller ovner. Bygningene, som lå tett ved hverandre, målte begge ca. 5 m nordøst/sydvest. Den ene var ca. 3 m bred, den andre minst 4 m. Begge har vært laftete bygninger på antagelig to etasjer, noe nedgravd i bakken. Kjellergulvet i den ene var steinbrolagt. Keramikkfunn gjør dateringen av denne bygningen ganske sikker.

2 av ovnene hadde lave, uregelmessige vegger av stein lagte i leire rundt aske og trekullmasse. Den tredje var bare en ildsprukket hellelegning. Ovnene har ikke vært helt samtidige. De kan ha avløst hverandre. Pga funnmangel kan det ikke avgjøres om ovnene tilhører tiden før eller etter 1400.

Høy middelalderlag fra 12- og 1300-tallet er bare delvis ferdig fremgravet. Bebyggelsen har, som også i de senere situasjonene, hatt samme orientering som på Mindets tomt. Karakteren tilsvarende situasjon C (Nicolay nr.13 fig 11). Husene har vært laftete tømmerbygninger, og de har oftest hvilt på stabbefundamenter. Det viste seg at det som en antok var et gateløp lengst i syd på Mindets tomt (op.cit. mrk.A) strakte seg i hele 20 m bredde mot sydvest i flere nivåer. Mot sydøst stopper det trolig mot bygninger, mens det fortsetter inn i vår feltvegg mot nordvest, muligens til fortsettelsen av gateløpet på Mindets tomt (op.cit. mrk. D).

I samme situasjon som det hittil nederst registrerte store borddekket ved brann 8 på Mindets tomt, er det gravd frem en laftet to-romsbygning. Den har et opphøyd ildsted oppmurt av stein og leire i hjørnet mellom ytterveggen og skilleveggen. Den nordvestre delen er dessverre ødelagt. Typen er svært lik tidligere fremgravde bygninger (f.eks. fig.12 i Nicolay nr.13). Den dateres til rundt midten av 1200-tallet.

Det er funnet ca. 8000 enkeltgjenstander i 1973. En stor del av disse er fra nyere tid. Av middelaldergjenstander var særlig keramikken tallrik., Bl.a. er det funnet små skår av en såkalt knight jug, laget i øst-England på 12-1300-tallet. Også en del jern-og steinsaker er funnet. Derimot var det bare i enkelte lag bevarte tre-og lærgjenstander. Kammer og andre ting av horn og bein var noe bedre bevart. Av gjenstandsfunnene må spesielt nevnes en del sjakkbrikker funnet i et brannlag fra omkring 1500.

Nedre Langgate 45 Tønsberg

Fortsatt utgrävning

Grävningsområde: "Kjølnertomten", Nedre Langgate 45
 Uppdragsgivare: Riksantikvaren
 Utgrävningsledare: Jan E.G. Eriksson

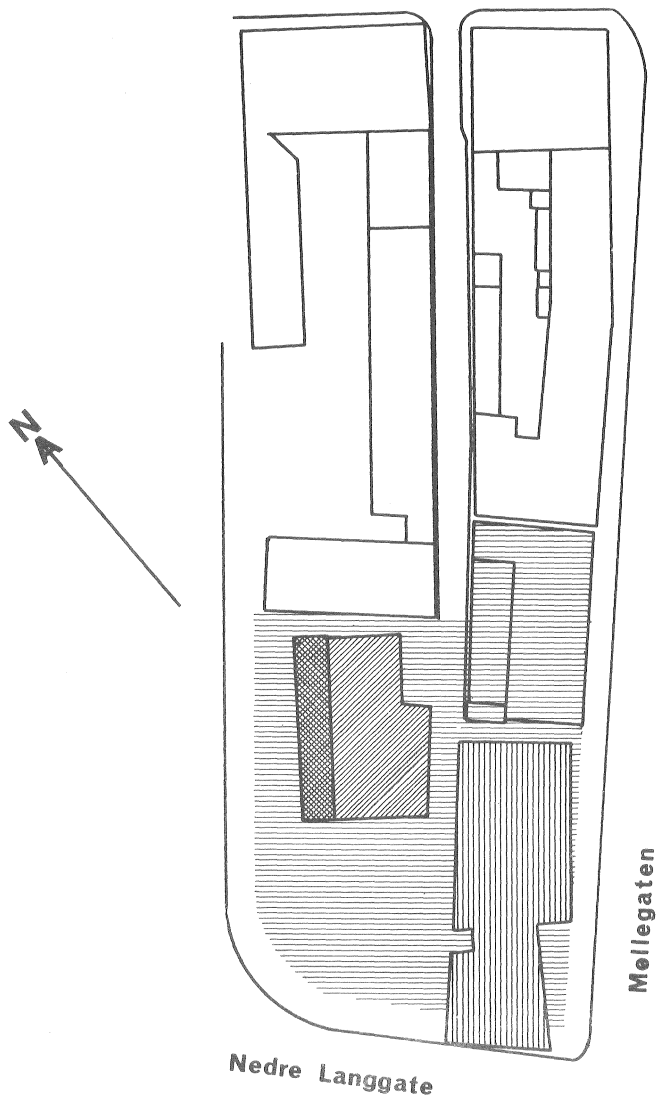
1972 års utgrävning på tomten Nedre Langgate 45 fick en direkt fortsättning och utvidgning 1973. Det gamla schaktet breddades och förlängdes. V om detta upptogs ett schakt med grävmaskin, men detta blev inte undersökt på grund av tidsbrist. I detta schakts V kant grävdes ett profilschakt med grävmaskin ned till steril sand.

Efter besvär med ekonomin, löstes denna i sista stund och grävningen kunde börja på planerad tidpunkt. Staten bidrog med hälften av medlen, fylke och kommun delade på den andra hälften. Arbetsstyrkan bestod huvudsakligen av studenter.

I samband med beviljningen från kommunen kom ett häftigt utfall mot arkeologin från en politiker. Det påstods bl.a. att arkeologer var "hobbytullinger" med "godt betalt ferie" och att den historiska kunskapen om Tønsberg är tillräcklig. Det uppstod en livaktig och långvarig debatt i pressen med ett flertall intressanta inlägg, de flesta dock till arkeologins fördel. För att möta kritiken satsades särskilt på ökad information. En speciell "informationsarbetare" arbetade med utställningar och informationsblad samt kontakten med pressen.

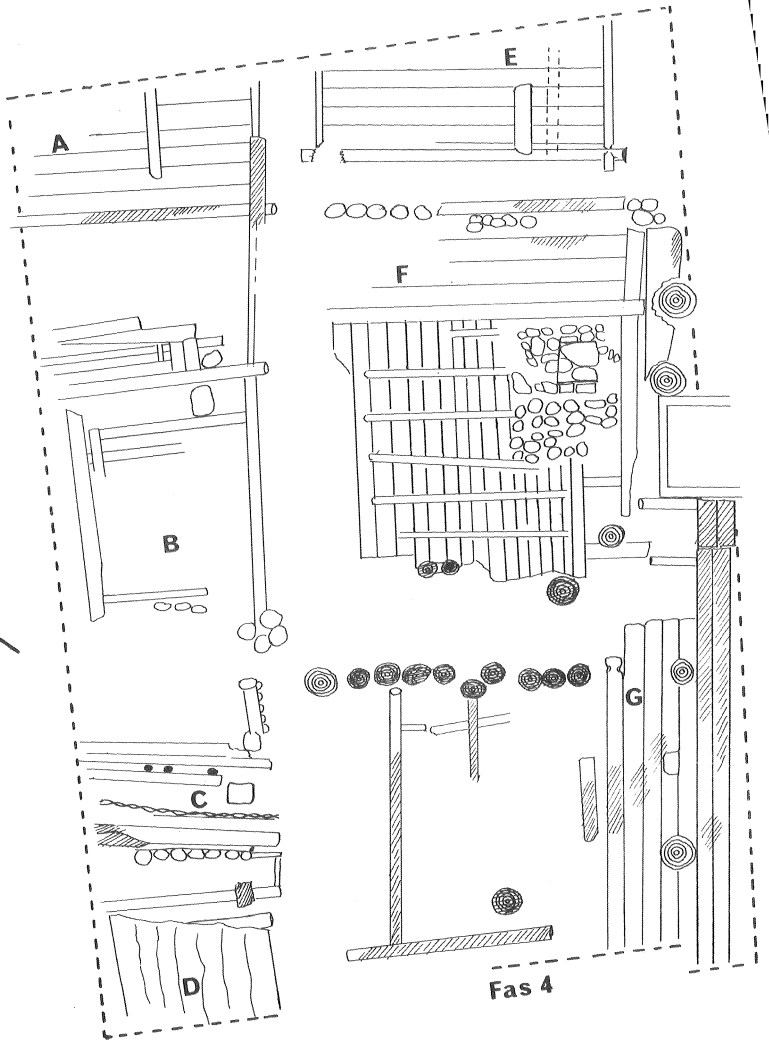
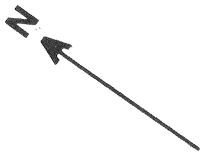
Efter utvidgning av det som i Nicolay nr 13 1973 benämns fält A, d.v.s. den högre belägna fältdelen, blev fältets storlek ca 190 m². Grävningen fortsatte således med en utvidgning av fas 3 åt O och åt N. Den kraftigt brända fasen, resterna av en 1400-talsbebyggelse, troligen förstörd i en 1500-tals-brand, kan möjligen vara 1536 års brand. De nyutgrävda ytorna bekräftade endast intrycket från 1972, brandresterna var omsorgsfullt nedhuggna och utjämnade och några ytterligare konstruktioner än de som identifierades 1972 kunde inte fastställas. Två kvarnstenar i fältets SÖdel var tydligen sekundärt använda som fundament för konstruktioner i fas 2. I O delen fanns tre störningar: en brunn, som sträckte sig genom fas 3-6 och var fylld med material från modern tid, en kum för avlopp och vatten försvann med fas 3 och en septiktank störde endast i fas 3.

Schaktet V om huvudschaktet grävdes med grävmaskin ned till vad som antas vara fas 3. Fasen rensades fram för hand men tiden medgav inte ytterligare undersökning. Schaktet var ca. 8,5 x 17 m. Profiler ritades i den NO delen och man kunde konstatera två parallella rader av ett tätt stående små stabbar på högkant, brända på toppen, i schaktets V del. I schaktets N del mot O fanns också en O-V-rad stabbar av samma slag. Det var inte möjligt att fastställa brand i samma omfattning som i huvudschaktet. Samma N-S-löpande öppning som mellan de parallella raderna av stabbar kunde konstateras 1972 i fält A. I Nicolay nr.13 benämns öppningen veit. Det visade sig emellertid 1973, att det inte var fråga om

- Byggområde
- Utgrävning 1972-73
- Maskingrävt schakt
- Profilschakt

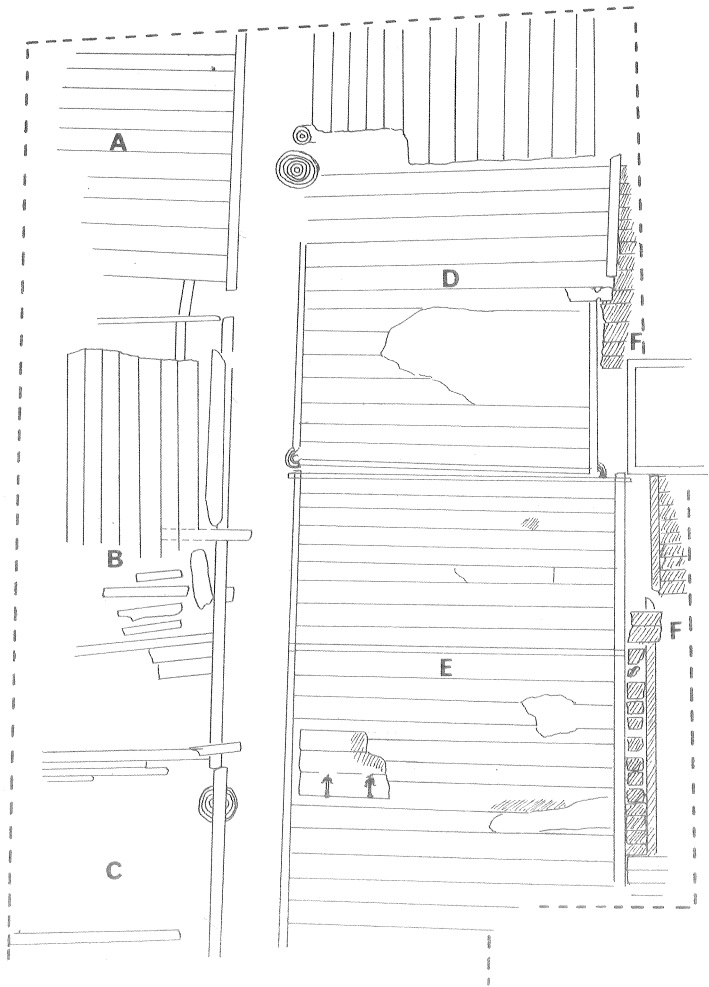
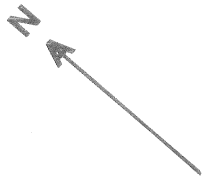
0 30m

Fas 4

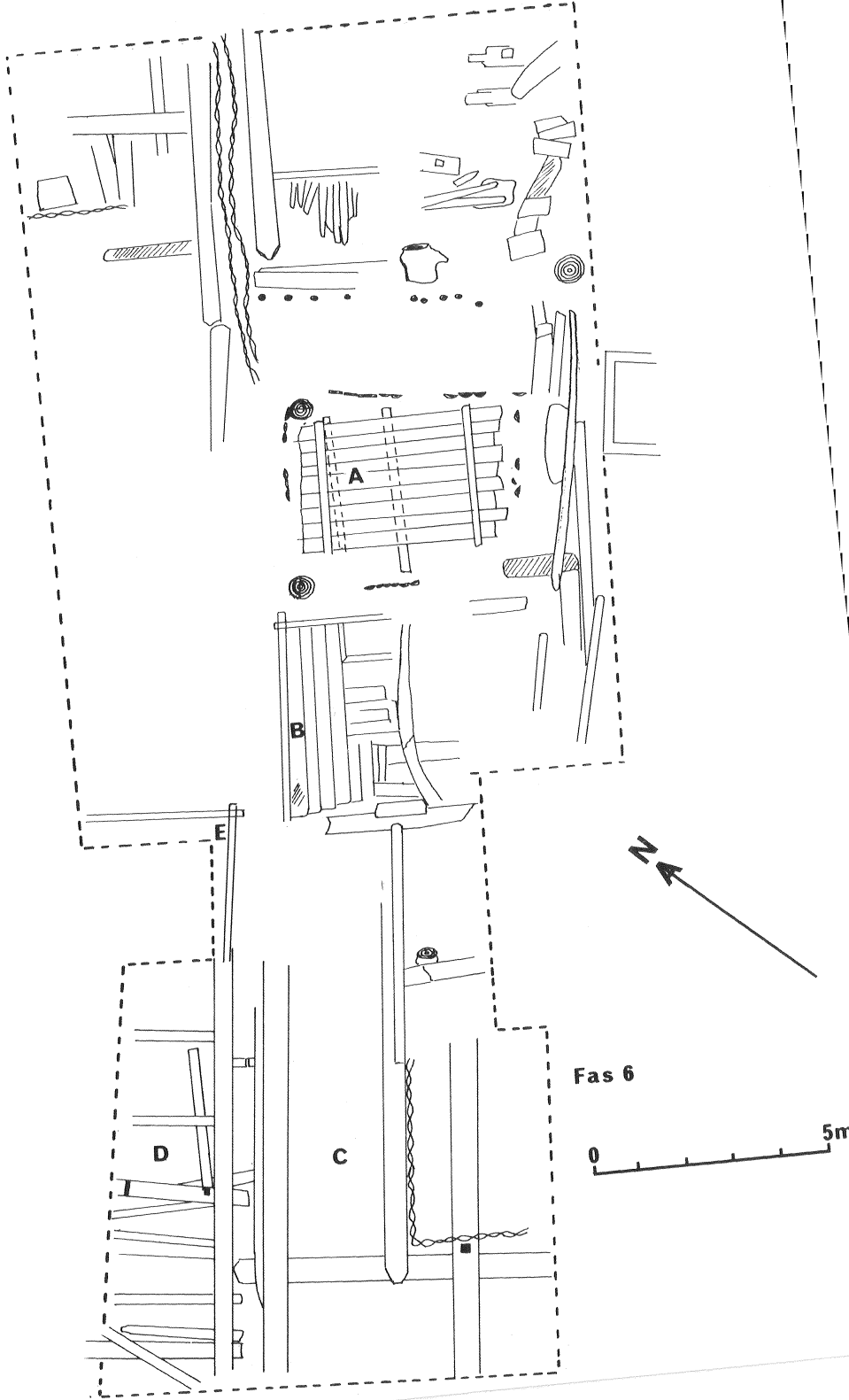
Skraffering = bränt

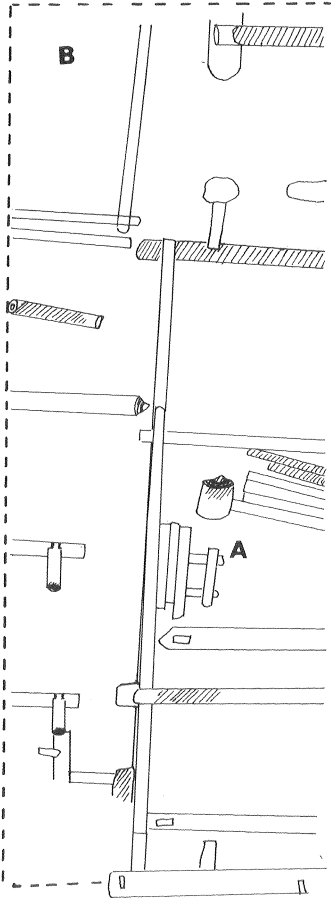
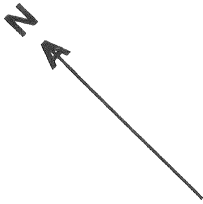

Fas 5

Fas 7

någon trälagd kommunikationsled utan en öppning mellan hus. I fas 3 fanns en dräneringsränna av plankor täckta med näver. Någon ytterligare dränering förekommer inte förrän i fas 6, se nedan.

I fas 4 fanns bättre bevarade byggnadslämningar än i fas 3.¹⁾ Lämningarna skildes fortfarande åt av den N-S "veiten" i fältet. På båda sidor fanns lämningar av hus. Hus A i N delen av fältet utgjordes av den SO delen av ett golv med syllstockar som markering av väggar i O og S. Hus B hade vägg-och golvsyllar bevarade och enstaka restar av plankgolv. I SO delen låg stenar, fundament till laft. Vid C löpte två parallella risflätningar ut mot "veiten", den ena var dold av plankor. D var ett plankgolv, som var starkt förmultnat. Under detta golv, alltså i toppen av fas 5, påträffades två mynt i ett brandlager. Det ena var en sterling slagen i Tønsberg omkring 1280 av Erik Magnusson med texten "Ericus Rex Norveg" och "Castrum Tunsbergis". Det andra var en brakteat slagen av Håkon Håkonsson (1217-1263).

Hus E i fältets N del var den S delen av ett laftat hus med plankgolv och med väggarna markerade genom väggsyllar, trapezformade i tvärsnit. Det SV laftet var skadat av en fundamentstabbe. Hus F strax S og E hade inga markerade ytterväggar, endast antydningar i O. I N markerades väggen av fundamentstenar. Huset hade två golv med någon nivåskillnad, det nordliga högre liggande med O-V löpande plankor och det sydliga med N-S löpande. Det S golvet hade O-V orienterade regler ovanpå golvplankorna, fastsatta med tränaglar. I NO delen av golvet, mot husets O långvägg fanns en utrasad eldstad, själva eldplatsen är här markerad med sträck. SO om hus F syns på skissen en bordläggning, G, parallellt med "veiten" och bebyggelsen. Den bestod av halvklyvna stockar lagda i N-S riktning med tvärgående syllstockar och fastsatta genom uthuggningar och med tränaglar. Till uppbyggnaden är denna konstruktion identisk med den som tolkades som en almenning på Forene Liv-tomten 1971. Även riktningen från hamnen mot Storgaten talar för att det kan vara en almenning. Den O begränsningen kunde dock inte fastställas. I S fortsatte borden in i schaktkanten, i N var de brutna av ovan nämnda brunn, men N om denna fanns restar av bordläggningen i form av en halvklyven stock av samme slag. På bordläggningen var två sekundära fundamentstabbar placerade. V om G fanns brända rester av syllar och fundamentstabbar. Bland fynden kan nämnas en "runpinne", en tränagel med 53 runtecken: "Ave Maria gracia ..." (se Bibeln, Lukas 1:28). Den påträffades i jordfyllningen över det N-S orienterade golvet i hus F.

Dateringen är vanskelig liksom för de övriga faserna innan en genomgång av fyndmaterialet gjorts. Stengods förekommer sparsamt i förhållande till fas 3 och är endast representerat av äldre typer. Aardenburgkeramik finns representerad liksom danskt glaserat rödgods från slutet av 1200-talet. En preliminär datering av fasen torde bli 1300-1400-tal.

Fas 5 var liksom fas 4 rik på lämningar över hela fältet och hittills den rikaste. Sammanhängande byggnadsrester fanns längs båda sidor av "veiten". Husen A och B hade plankgolv med väggsyllar mot O och fortsättning in i schaktkanterna i N och V respektive i V. Hus C bestod av en väggsyll vilande på en fundamentstabbe. Hus D, med ett N-S-orienterat och ett O-V-orienterat plankgolv, var i V, S og O begränsat av väggsyllar. I N fortsatte huset in i schaktkanten.

Hus E var särskilt intressant. I V, N og O fanns trapezeför-

made syllstockar som begränsning och i S var huset förstört av den moderna källare, som orsakade att 1972 års grävning skedde i två skilda nivåer. Huset var uppdelat i två rum och det verkade som om den N delen var sekundär. Det NV laftet i det ursprungliga huset, på planen tvärväggen (en trapezeformad syll) strax ovanför E, hade tagits av och en ny väggsyll hade lagts direkt mot den avskurna och bildade den V väggen i tillbyggnaden. Tvärs över huset, O-V, låg brända stockar och på golvet påträffades fläckvis tjocka lager av björknäver. På golvet i V delen mot "veiten" låg en trädörr av plankor och med smidda järnbeslag. Vid dörrens överdel och under den hittades 19 vävtyngder och under dörren även ett träkistlock med smidda järnbeslag av samma typ som på dörren, S och SO om dörren fanns på det ursprungliga golvet ett sekundärt plankolv med syllar. Mellan de båda golven hittades ett stycke av en stock med en skeppristning.

Konstruktion F 8 om hus D och E var rester av en hårt bränd bordläggning, N-S löpande syllstockar med tvärgående halvklyvna stockar som täckning. Det är sannolikt fråga om en äldre almennings och föregångare till den i fas 4. Fas 5 dateras till 1200-tal. Stengods var inte representerat, rödgods dominerade och svartgods förekom.

I fas 6 blev bebyggelsens karaktär en annan. Det är inte längre den tätt samlade bebyggelse som i de yngre faserna. "Bingen" A bestod av ett plankolv lagt på syllar och med regler på ovasidan fastsatta med tränaglar. Runt om golvet fanns spridda rester av en "vägg" av stavställda halvklyvna stockar från toppen till halva höjden och var ordentligt nedsatta i marken i stensatta hål. Fyllningen över golvet var ett intill 0,5 m tjockt lager av mossa och gödsel. Hus B var begränsat i V och N av trapezeformade vägg-syllstockar, i S var väggsyllens utriven och i Ö saknades den helt. I V delen fanns ett plankolv och i NÖ delen var en inramad fyrkantig öppning i golvet. "Veiten" var inte längre markerad, kvar fanns endast två parallella risflätningar i N delen. En avslutande O-V-risflätning hade ursprunglingen sträckt sig fram till "veiten". I övrigt kunde inte några klara konstruktioner identifieras i fältets N del. I den S delen blev det nu kontakt mellan 1972 och 1973 års grävning. Bryggorna från 1972 fortsatte mot N. Hus E på brygga D var fortsättningen på K7 från 1972 och brygga C fortsatte mot N och slutade mot hus B.

Fasen dateras preliminärt till 1100-tal. Svartgods dominerar och Pingsdorfkeramik finns representerad. Ett hästskoformat gjutet silverspänne hittades. Runt om tornen, som är fast, finns någon form av en ornamentik, som inte är analyserad. Spännets änder är uppböjda och den ena slutade med en kub med avplanade hörn och den andra är avbruten.

Efter fas 6 började tiden bli knapp och fältet begränsades till ett schakt 17 x 6 m, läge motsvarar fält A 1972.

Fas 7:s konstruktioner var bryggor och hittills oidentifierade lämningar. Bryggan A strakte sig längs Ö schaktkanten och var byggd på samma sätt som bryggorna från 1972 års undersökning med korslagda stockar med grunda urhuggningar. V om brygga A var endast några få konstruktionsrester. I schaktets NV hörn fanns en brygga B av samma uppbyggnad som A, den kan möjligen vara en del av en kajfront. Grävningen kunde föras ned till steril mark i ca 2/3 av schaktet. Steril mark består först av ett 0,1 - 0,15 m tjockt grått sandlager och därefter gråblå lera. Ungefär vid B på skissen började steril mark på 2,35 m ö h.

Dateringen av fasen är svår. Keramiken består av svartgods, delvis med ornamentik, och Pingsdorf-keramik. I övrigt är materialet magert frånsett en del skor. Skosulorna har spetsig tå och rundad häl. Preliminärt har fasen daterats till sent 1000-tal - tidigt 1100-tal.

I ovan nämnda profilschakt i V nåddes steril mark på ca 2,35 m ö h i schaktets N del. I schaktets S del påträffades bryggor av samma slag som huvudschaktet. Vid en provundersökning, ledd av mag. art. Inger Helene Vibe Müller, i Ö delen av Tønsberg ca 300 m ö om Nedre Langgate 45, kunde konstateras bryggor av samma slag. Även där nåddes steril mark på ca 2,3 m ö h.

Med 1973 års undersökning på Kjölnertomten har ca 1/3 av byggtomten undersökts. När byggnadsarbetena så småningom kommer att sättas igång, kommer dokumentationen att följas upp, huvudsakligen i de norra delarna av tomten.

JAN E. G. ERIKSSON

DnC-tomten Tønsberg

I förbindelse med Den norske Creditbanks planlagte nybygg mot Storgaten og Prestegaten i Tønsberg ble det foretatt en prøvegravning for å konstatere om det i området var bevart urerte middelalderlag og i tilfelle hvor tykke disse var. Undersøkelsen foregikk i tiden 2. juli til 15. august 1973 og ble i hovedsaken bekostet av banken.

De nåværende bebygde deler av tomten utgjøres av nr. 24 og 26 til Storgaten, begge tre-etasjes murbygninger oppført henholdsvis i 1870-80-årene og i 1920-årene. Et større område nedenfor disse benyttes nå som parkeringsplass (fig.1). Hele tomten representerer et areal på ca 2800 m².

I sjakten som ble gravet ned langs fundamentet for Storgaten 26 var det moderne påfyllinger i en tykkelse av 1,6 - 1,9 m, deretter urerte middelalderlag i en tykkelse av ca 2,0 m. Overkant steril bakké lå 3,6 m.o.h. Fundamentet for bygningen sluttet 1,5 m over steril bakke, men var lagt på påler som kunne følges ca 1,0 m dypere ned, og urerte lag er her under 0,5 m.

Av hensyn til bilparkeringsplassen måtte undersøkelsen på parkeringsplassen begrenses til NØ-hjørnet. Her stod det tidligere en trebygning, Prestegaten 6, som brant samtidig med nabobygningen nr. 4, i begynnelsen av 1940-årene. Middelalderlagene lå like under kjellergulvet og hadde en tykkelse på 1,65 - 1,75 m. I de øverste 50-60 cm fantes fragmenter av flere trekonstruksjoner (fase 1 og 2), i de resterende 1,0 - 1,1 m deler av en laftekonstruksjon (fase 3) (fig.2).

De nederste stakkene i fase 3 lå på et sandlag med flis og skjell som representerer overkant sjøbunn, og laftekonstruksjonen må antas å utgjøre deler av en brygge. Konstruksjonen fortsatte inn i snitt N, V og S. Den frilagte del hadde en lengde på 2,8 m VØ og 3,2 m NS. De VØ-gående stakkene har ligget parallellt med strandlinjen.

Stakkene utgjorde dels tilformede, dels utilhuggede trestammer,

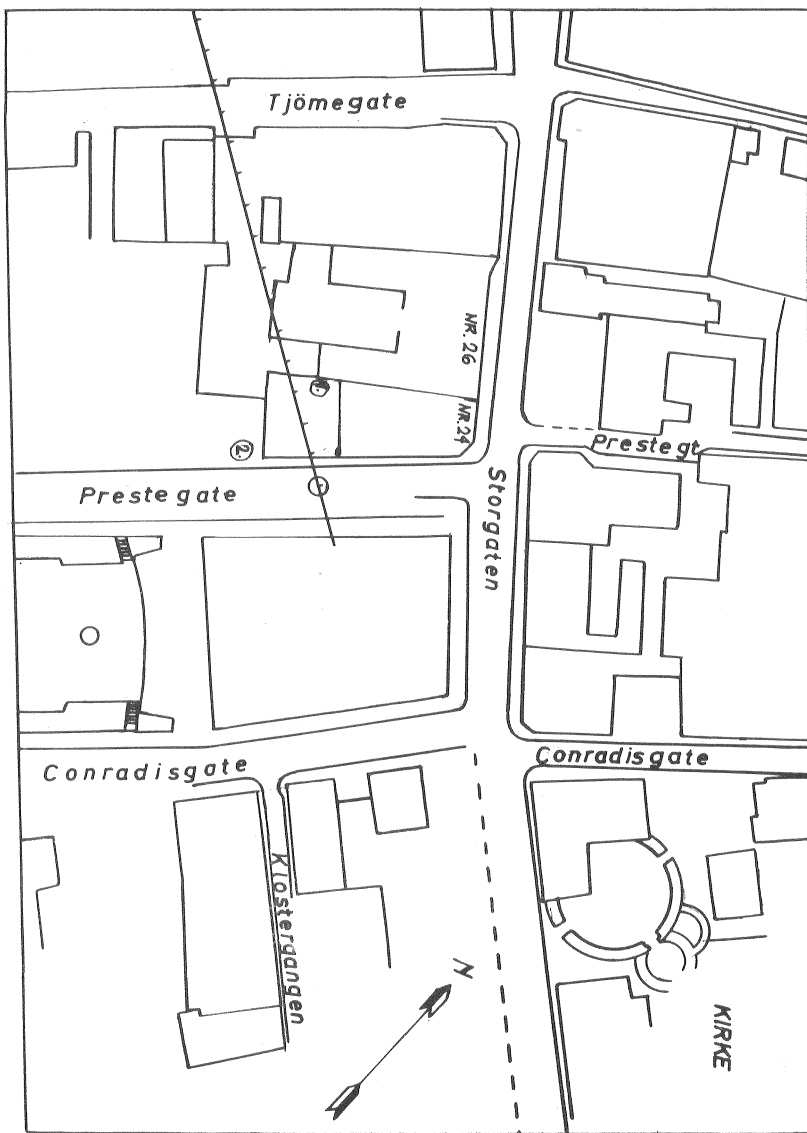

Fig.1. DnC-tomten, med undersøkte partier 1. og 2.

de nederste var ikke avbarket. De fleste var laftet sammen, men endel var lagt oppå hverandre uten tilhugging. Flere av stokkene endene var utformet med "øye". Laftene hadde nedhugg med skrå sider og flat bunn. Nedhugget lå i øverste halvdel av stokken og var oftest meget grunt. Noen ganger var laftet smalere enn stokkens bredde. De NS-gående stokker hadde gjennomgående kraftigere dimensjoner enn de VØ-gående, diam. henholdsvis 24-36 og 11-28 cm.

Trerestene i fase 1 og 2 var meget fragmentarisk bevart. I SV fantes rester av et gulvdekke, i NØ og SØ muligens en avløpsrenne dels foret med liggende bord, dels med flettverk. Bortsett fra S del av denne var orienteringen den samme som i fase 3.

Mens det undersøkte område har ligget nedenfor strandlinjen i fase 3, tyder karakteren av trerestene i fase 1 og 2 på at området senere er blitt oppfylt og sjøfronten skjøvet noe lenger mot S.

I sjakten inntil Storgaten 26 hadde steril bakke samme karakter som i feltet på parkeringsplassen, og strandlinjen må derfor søkes nærmere Storgaten eller ovenfor denne.

INGER HELENE VIBE MÜLLER

Fig.2

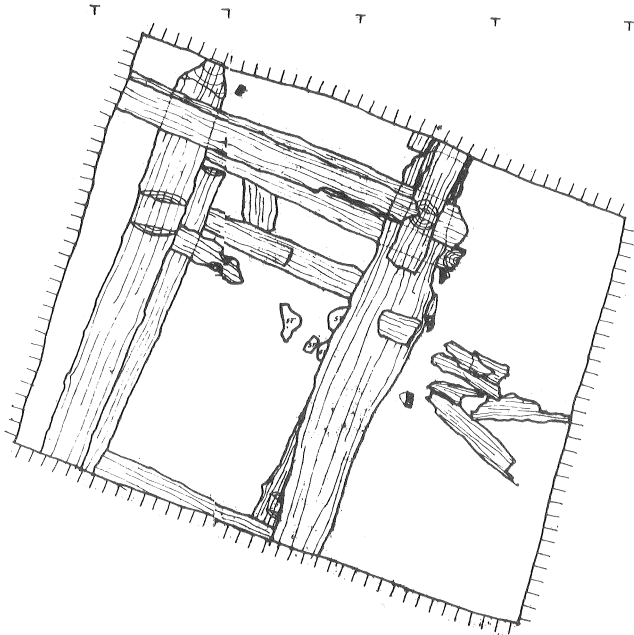

Fig.2. Felt på parkeringsplassen. Deler av byggekonstruksjon, fase 3.

KORT OM SKIEN I MIDDELALDEREN

I de senere årene har den arkeologiske virksomhet økt i våre største middelalderbyer - Trondheim, Bergen, Stavanger, Tønsberg og Oslo. Erkjennelsen av det arkeologiske kildematerialets verdi for studier av Norges økonomiske historie i middelalderen, synes å få økende forståelse hos de bevilgende myndigheter utenfor fagfolkernes rekke. Det er bred enighet om betydningen av å få kartlagt de enkelte byers historiske utvikling fra grunnleggelsesproblematikk til spørsmål omkring bygningsstruktur, sosiale forhold og den økonomiske struktur de enkelte byer har vært et ledd i.

For å kunne gi et helhetsbilde av de urbane forhold i middelalderens Norge, trengs imidlertid undersøkelser i alle bymessig bebyggede steder. Først da kan en vurdere de enkelte steders og landsdelers plassering i den norske urbaniseringsprosessen.

I denne artikkelen skal det derfor sees litt på Skien, som en del av denne helheten og som en arkeologisk svært forsømt by. Det første spørsmål som da melder seg er hvor gammel byen er.

I 1358 ble Skien gjennom et privilegiebrev gjort til kjøpstad:

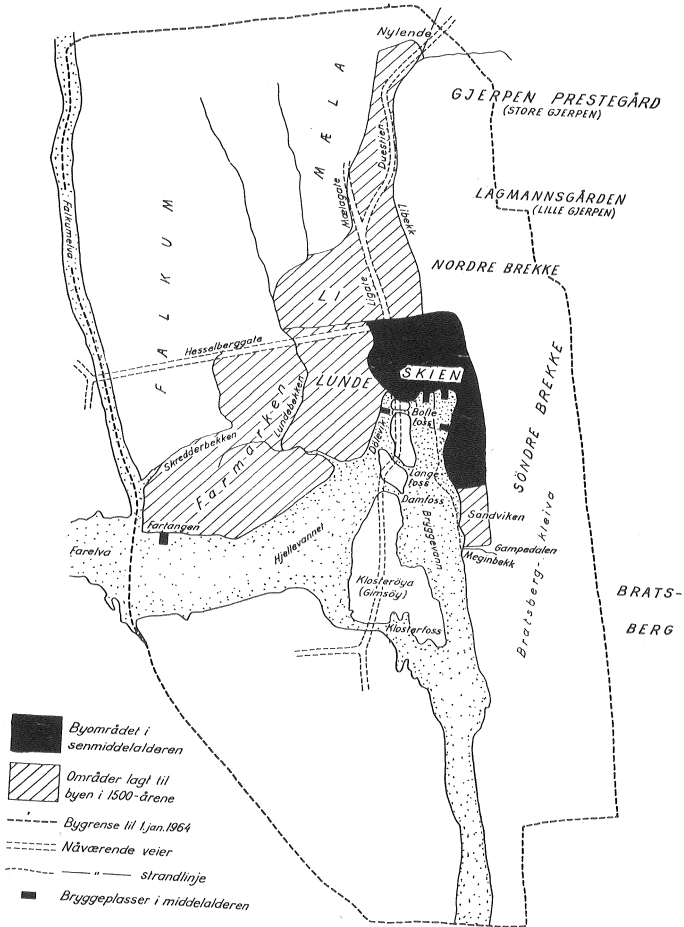
"Håkon, med Guds nåde Norges konge, sender alle menn i Skien og Skiensysla, de som ser eller hører dette brev, Guds og sin hilsen. Vi vil dere skal vite at vi har gitt dere rett og friedom til å lage malt og kjøpe og selge korn i Skien, etter som gammel sedvane her i byen har vært, og på samme vis med all annen vare. Dere kan drive handel både med hardstein og andre ting. Dere kan kjøpe og selge etter som gammel sedvane har vært hos dere. Helt ut forbyr vi alle å hindre eller legge seg i veien for dette på noen måte eller bryte denne vår forskrift og skipnad. Men hver som det gjør, vil vekke vår sanne harme og må vente seg det ovenfra at vi skal sørge for slikt tilsyn at det skal bli andre til advarsel. Dette brev ble skrevet i Tønsberg, fredag nest for palmesøndag i tredje styringsåret vårt og forseglet med vårt segl i vårt nærvær."

Dette brevet ble gitt som et resultat av et allerede eksisterende og veletablert urbanisert samfunn. Byen må derfor være en god del eldre enn dette. Til sammenligning er Oslos eldste privilegiebrev fra 1346.

I 1225 hører vi i Håkon Håkonssons saga for første gang Skien omtalt som by: "... Men dei fekk tidend om det og fór ut av byen om natta." Sagaen regnes som den mest pålitelige av de norske kongesagaer og forfatteren var selv i Norge i 1263. Det er derfor overveiende at det i Skien var en bymessig bebyggelse, verd å kalle by, i 1220-årene.

Da framveksten av en by tar tid må det ha vært bymessig bebyggelse her tidligere, sannsynligvis senest i tida omkring 1200. I 1205 hører vi dessuten at det bygges to båter i Skien.

Kart over Skien og omegn i middelalder og begynnelsen av nyere tid som viser fremveksten av byen på de gamle Gjerpen-gårdenes grunn.

I slaget ved Fimreite i 1184 ble det brukt brynestein fra Eidsborg og i Sverres saga fortelles klart og tydelig at Heklungene hadde steiner med seg fra Skien. Om vi nådde hadde visst med sikkerhet hva navnet Skien innebærer, ville vi kanskje ha kommet lenger i dateringen av den eldste bebyggelsen her. Men det er uvisst om Skien betegner distriktet, byen eller begge deler.

Sikkert er det imidlertid at Skien ikke er med blant de 6 byer Ordericus Vitalis nevner i 1130. Dette kan indikere at det ikke var noen bymessig bebyggelse her på dette tidspunkt. Vi kan i så fall ha en nedre grense for byframveksten. Holder vi oss til Håkon Håkonssons saga har vi muligens en øvre grense for byoppkomsten i tida omkring 1200. Dermed synes vi å få indikasjon, riktignok svake, på at Skiens bymessige bebyggelse kan gå tilbake til 1100-tallet.

Inn i dette bilde kommer så Gimsøy Benediktinerkloster, antakelig grunnlagt av stormannen Dag Eilivsson en gang i første halvdel av 1100-tallet. Har grunnleggelsen, byggingen og driften av dette klosteret ført til en økende handelsvirksomhet som la grunnen for byutviklingen? eller ble klosteret lagt til Gimsøy fordi det allerede var etablert en bebyggelse med sentrumsfunksjon innerst inne i Skiensfjorden?

At stedet relativt tidlig kan ha hatt en slik sentrumsfunksjon, i det minste som omlastingssted, skal en ikke se helt bort fra. Topografisk ligger Skien i møtepunktet mellom land og sjø ved munningen av Skiensvassdraget og i tillegg kommer den viktige brynesteinen fra Eidsborg som må ha vært ført ut her. Utgravningene av Klåstadskipet, (NICOLAY nr.8) som var lastet med brynestein antakelig fra Eidsborg, synes å vise at denne handelen var i gang alt i tidlig vikingtid.

Bare arkeologiske undersøkelser i de sentrale deler av middelalderbyen kan nå gi nye og sikrere holdpunkter for dateringen av den eldste bebyggelsen og byens tidsmessige og økonomiske plassering i forhold til utlandet, innlandet og den nærmeste by Tønsberg.

At Skien i middelalderen må ha vært en relativt liten by, får vi indikasjoner på gjennom stedets geistlige bygninger. Her er kjent kun en kirke, Mariakirken, nevnt første gang i 1297, og altså ett kloster. Sammenlignet med Tønsbergs 7 kirker og 2 klostre, Trondheims 21 kirker og 3 klostre, Oslos 6 kirker og 4 klostre og Bergens 29 kirker og 3 klostre får vi et visst inntrykk av størrelsesforholdet. Antakelig har Skien hatt en karakter mer lik kaupangene i Borgund og Veøy og sannsynligvis skal utviklingen til by først og fremst sees på bakgrunn av en lokalhandelsstruktur, kombinert med et element av fjernhandel, nemlig brynesteinen.

Av arkeologiske undersøkelser i distriktet kan nevnes Fischers restaureringsarbeider i 1929-32 av kirkeruinen på Kapittelberget, Bratsberg, antakelig bygget av Dag Eilivsson eller sønnen Gregorius Dagsson omkring midten av 1100-tallet. Der Gimsøy kloster har ligget, er gravet og en hellekiste er blant annet avfotografert. (4, s.123).

I middelalderens profane byområde ble ved utgraving av tomte til det nåværende rådhus i 1886 funnet "... en gammel brygge. På den vestlige del av tomten. På den østlige del fant en funda-

menter for noen sjøbuer. Golvet i disse lå ca fire fot under jernbanetorget's nåværende nivå." (2, s.8).

Vi må etter dette kunne fastslå at det i Skiens bygrunn ligger gjemt levninger fra middelalderens trebebyggelse. Vi må videre regne med at det med forsvarlige arkeologiske utgravninger av disse, vil kunne kastes nytt lys over byens alder, og om den virkelig går tilbake til 1100-tallet, som antydnet. Videre må en anta at problemer omkring byens plassering i en fjernhandels- eller lokalhandelsstruktur også vil kunne belyses nærmere ved en arkeologisk undersøkelse. Som også spørsmål omkring bosetnings- og ervervsstrukturen. Studier av knokkelmaterialet kan kanskje vise gode kontakter med høyfjellet lenger inn i Skiensvassdraget. Kanskje vål en også komme noe nærmere inn på årsakene til byens framvekst. Kanskje kan en komme lenger enn til antakelser om at framveksten må skyldes en kombinasjon av gode topografiske forhold med en plassering av byen i krysningspunktet mellom land og sjø, Dagsættens sterke posisjoner i distriktet, byggingen av Gimsøy kloster og omlastingen av "hardsteinen" fra Eidsborg.

Slike spørsmål og problemstillinger kan i dag bare arkeologiske utgravninger bidra til å kaste nytt lys over. Det må derfor følges nøye med av ansvarlige myndigheter slik at undersøkelser kan bli foretatt før nye bygninger reises og de fredete fortidsminner blir spadd vekk.

ERIK SCHIA

Litteratur:

- 1) "Under klosterland" en historisk undersøkelse.
Jonas Hansen, Skien 1898.
- 2) Skien 600 år. Byhistorisk utstilling 1958.
Halvor Landsverk, Skien 1958.
- 3) Kloster og kjøpstad.
Einar Østvedt. Byminner 3. Skien 1964.
- 4) Gjerpen bygds historie, bind I.
Terje Christensen. Skien 1971.

Middelaldersamlingen, Historisk Museum,

BERGEN

Arkeologisk aktivitet 1973

Bergen by har lenge vært og er fortsatt det distrikt som pålegger Middelaldersamlingen de fleste arkeologiske oppgavene. Det arkeologisk sett høyest prioriterte område i byen er angitt som et sammenhengende mørkt parti på et kart som er distribuert til kommunale myndigheter, entreprenører o.a. I en tekst på kartbladet blir mottakerne under henvisning til Fornminneloven pålagt å melde tiltak i marka innenfor det mørklagte området så snart som mulig til Distriktsantikvaren eller Middelaldersamlingen, Historisk museum. Det understrekes at den generelle meldeplikt som loven pålegger også gjelder i bydelene utenfor det mørke partiet. Kartet har utvilsomt vært til nytte og har bedret kontakten med de kommunale myndighetene og byggherrer og det har sterkt bidratt til å feste fortidsvernet i den kommunale bevissthet både på kontorene og på arbeidsplassene i marka. Men det har vist seg at kartet ikke løste alle informasjonsproblemene eller gjorde meldingstjenesten fullstendig effektiv. Det har hendt altfor ofte at større eller mindre gravninger er satt i gang uten at det er gitt melding på forhånd. Distriktsantikvaren er alene ved sitt kontor og for Middelaldersamlingens personale er det heller ikke alltid enkelt å kunne ta en gravning eller befarung på sparket. Ønskemålet har vært å få informasjonsnivået på et slikt plan at det var mulig å planlegge feltarbeidet i noen tid fremover. Klimatet i Bergen er slik at feltsesongen kan strekke seg over praktisk talt hele året.

Det siste og kanskje det hittil mest vellykkede tiltak når det gjelder meldingstjenesten er at Middelaldersamlingen via Distriktsantikvaren på byggesakavdelingen i kommunen får tilsendt månedlige oversikter over byggeanmeldelser innenfor Stor-Bergen. Ved denne ordningen skulle de antikvariske myndighetene være sikret en bedre mulighet til å reagere på et tidlig stadium av en byggesak og å fremme eventuelle gravningskrav overfor en byggherre.

Senere er det også kommet i stand en ordning med Anleggsseksjonen i kommunen som går ut på at Distriktsantikvaren/Middelaldersamlingen i god tid skal få tilsendt melding om planlagte gravninger i forbindelse med vann- og kloakkanlegg.

Listen over feltoppgaver Middelaldersamlingen stod for i 1973 innenfor den gamle bykjernen omfatter i alt 10 lokaliteter. Tid og arbeidskraft for de forskjellige oppgavene varierte mellom 2-3 måneders mer eller mindre sammenhengende undersøkelse med leid mannskap til en dags befarung og registrering i ei grøft ved en fra Middelaldersamlingen. Fra de litt større gravningsoppgavene og grøft- og hullundersøkelsene samler det seg et omfattende materiale i form av oldsaker, fotos og plan- og snittegninger og skriftlig dokumentasjon, som må ivaretas og sammenfattes i innberetninger.

Hver for seg og sett isolert gir ikke hullene og grøftene alltid oppsiktsvekkende data. Men på lang sikt og vurdert i en større sammenheng kan hullene og grøftene gi verdifulle topografiske og bygningshistoriske opplysninger for et område. Det har ingen hensikt å behandle alle lokalitetene på Middelaldersamlingens gravningsliste, men enkelte eksempler skal trekkes fram.

Ei stor tomt, Dreggsalmeningen 10-12 nord for Bryggen-komplekset ble friggitt for bygging uten forutgående arkeologiske undersøkelser. Den arkeologiske registreringen som kunne foretas måtte foregå samtidig med den maskinelle raske utgravning av tomta. Under svært vanskelige arbeidsforhold ble det imidlertid registrert og dokumentert bygningshistoriske og topografiske data som har stor betydning for forståelsen av området mellom Holmen, med Håkons-hallen og Rosenkrantzårnet, og Bryggen. Registreringen i Dreggen 10-12 ga nye og verdifulle holdepunkter for vurderingen av forløpet av den opprinnelige strandlinjen og fordelingen av sjø og land i den tidligste fasen av bebyggelsen i området. (Det henvises til en artikkel av Egill Reimers i "Arkeo" 1974).

Like opp til østkanten av tomta i Dreggen 10-12 ble det avdekt delvis godt bevarte murrester etter en bygning som man ennå ikke sikkert kan identifisere.

Bryggen er klassisk arkeologisk arbeidsmark i Bergen, og området er under konstant arkeologisk overvåkning. Restaureringen av de stående bygningene medfører ofte større og mindre gravninger under eller omkring bygningene. Middelaldersamlingens engasjement i denne gravningsaktiviteten varierer fra langvarige systematiske utgravninger til daglige inspeksjoner for kontroll og dokumentasjon.

Men Middelaldersamlingen arbeider ikke bare innenbys. Den største og mest omfattende utgravningen var i Borgund på Sunnmøre.

Middelaldersamlingen er ansvarlig for en registrering av faste kulturminner fra middelalder og nyere tid på Vestlandet. Siste år foregikk registreringen i Nordfjord. Det ble samlet opplysninger om bl.a. veier, broer, kirketufter og steinbrudd.

Middelaldersamlingen er forlengst inne i gravningssesongen 1974 idet man allerede har begynt å forberede en større gravning på Bryggen.

ARNE J. LARSEN

Utgravningene av

Kaupangen i Borgund

Sunnmøre, 1973

Etter 6 års opphold ble kaupangundersøkelsene i Borgund gjenopptatt i 1973 som ledd i en 4-årig avslutningsfase. De varte fra 11/6 til 21/7.

Undersøkelsen foregikk i det primære gravningsområdet ved Klokkersundet. Innledningsvis måtte det vies atskillig innsats på å reetablere det gamle målesystemet, og som et ledd i disse innledende arbeidene ble restene etter et tidligere påvist middelaldersk kaianlegg ute i Klokkersundet, rett øst for Mariakirken, registrert.

I det gamle feltet ble undersøkelsen konsentrert omkring årestueanlegget for helt å frigjøre dette, med sikte på de planer som foreligger fra lokalt hold om å reise en bygning over anlegget.

Ved årets gravninger ble det påvist en bygning med todelt grunnplan, bestående av et større, nærmest kvadratisk rom med en åpen oppmuret grue i ett av hjørnene, og med en smalere forstue med steinsatt golv. Hovedrommet har trolig hatt veggfaste benker langs to av sidene. Dessuten ble det påvist golvraster av en bygning med en større skålformet kokegrop. Husets begrensnings er ikke klarlagt.

Steinsamlinger som må sees i bygningssammenheng viser trolig til 3 forskjellige bygninger. For øvrig ble det påvist 89 stolpehull, flere med isittende stolperester.

Det har ikke vært mulig å identifisere noen spesiell konstruksjon blant denne stolpemengden, men det er påvist at de i hvert fall tilhører 2 bygningsfaser og det må etter alt å dømme være stolper fra 7-8, kanskje flere bygninger.

Av de øvrige konstruksjoner må nevnes 2 brønner, en av disse var flettverksforet. Dessuten ble det påvist en rekke middelalderiske dreneringsgrøfter.

Spesiell interesse knytter det seg til en rekke stolpehull som etter alt å dømme løper inn under årestuen nede i forseglede sandlag.

Årets funnstoff slutter seg i sin enkelhet til tidligere års funn, men det har vært et påfallende stort innslag av kleberkarfragmenter av forskjellige kar. Dessuten er det i år påvist et sterkt og konsentrert innslag av smed-og blestervirksomhet med store mengder forrustede og ubestemmelige jernfragmenter og slaggraster. Denne virksomhet representerer et interessant og betydningsfullt bidrag til den økonomiske struktur som ellers er påvist i kaupangområdet. Blandt årets funn må spesielt nevnes et vektlodd.

Gravningene ble i år ledet av førstekonservator Asbjørn Herteig.

(Red.bem. Denne artikkelen ble mottatt usignert).

Utgravningen av en kirke i

Trondheim 1971 - 73

I "Nicolay" nr 13 la jeg fram en kortfattet oversikt over utgravningene som jeg ledet for Riksantikvaren i Trondheim i 1971 og 1972. I 1973 avsluttet vi utgravningen av Søndre gate 4 (Felt A) og Erling Skakkes gate 1 (Felt E), og begynte på den store tomten i Kjøpmannsgaten (Folkebibliotekets tomt - felt F). Det ble også foretatt undersøkelser i Kongens gate i forbindelse med Televerkets nye kabelanlegg, i Erkebispegården i forbindelse med kloakkgraving, og i Nordre gate.

I denne artikkelen diskuterer jeg nærmere en av de mange bygningene vi har gravd frem. Det er en bygning av stor betydning

når det gjelder den tradisjonelle tolkningen av Trondheims historie. Den er også knyttet til en bygning som Snorre Sturlason beskriver. Men foreløbig har utgravningen bydd på flere spørsmål enn den har gitt svar til.

Det er mulig at det som her legges fram avviker fra hva jeg tidligere har skrevet, og når materialet videre bearbeides, vil jeg sikkert bli nødt til å forandre mitt syn igjen.

EN STEINBYGNING

Under utgravningene i Søndre gate i 1971 ble det avdekket noen fundamenter til en steinmur. Det viste seg å være den østre muren til en steinbygning, 8½ m bred. Resten av bygningen lå gjemt under den ugravde tomten mot vest, Søndre gate 4.

To forskjellige slags byggearbeide kunne sees. Den sørlige halvdel var solid bygget med tilhogne steiner på faste fundamenter, mens den nordlige del av dårligere med løse fundamenter. Det var vanskelig å foreta en nærmere undersøkelse på grunn av rasfare, men i det nord-østre hjørnet var det spor etter reparasjon eller ombygning. Bare yttersiden av muren var avdekket. Det indre murlivet var gjemt bak profilen og kunne ikke graves fram.

Av muren var det bevart minst 1,5 meter fundamenter under daværende bakkenivå og to-tre skiftelag over. Fundamentgrøften var gravd ned gjennom eksisterende kulturlag, d.v.s. vel en meter med kulturrester hadde hopet seg opp før muren ble bygd. Blant annet ble det funnet rester av trehus og et lag steinflis som tydet på at steinhuggere hadde arbeidet her i en tidligere periode.

Funnmaterialet var sparsomt, men jeg har foreløbig datert disse kulturlagene fra sent 900-tallet opp til midten av 1200-tallet. Muren var da bygd først på 1200-tallet.

KIRKEGÅRDEN

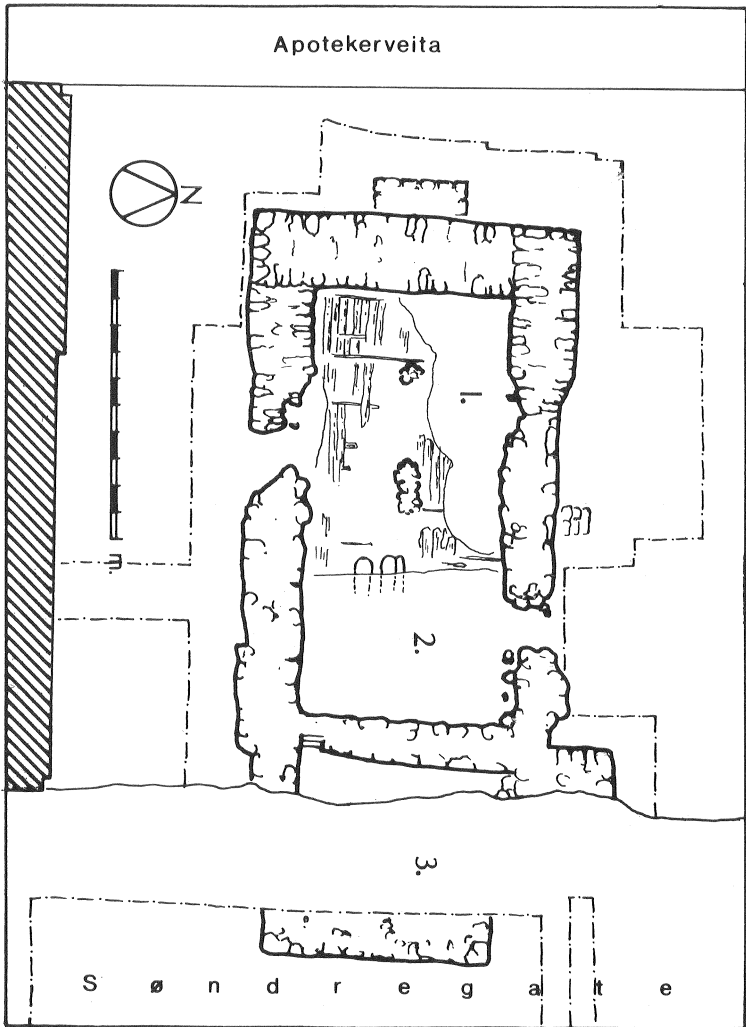
Området mot øst rundt muren skrånet nedover, og etter at bygningen sto ferdig, ble det muligens foretatt en kunstig oppfylling her. Her ble det gravd fram nesten 100 graver, en tredjedel i godt bevarte likkister. Umiddelbart foran muren lå 10-12 graver i en rekke, og lengre øst hadde de påbegynt en rekke til. Gravene lå tettere rundt det sørøstre hjørnet av bygningen, med likkister over hverandre i de grunne gravene (30-40 cm).

En tredjedel av skjelettene var spebarn, de fleste i kister. Det var bare 4-5 barn eller ungdommer, resten var voksne eller gamle, og bare et mindretall av disse lå i kister. En voksen hadde et lite kors ved halsen, og en del var gravlagt med en lang hasselkjepp.

To sjeldne kistetyper bør nevnes. Den første typen manglet hel bunnplate, som ble erstattet av 5-6 tverrgående lister. Den, andre typen manglet hele sidevegger: denne kisten besto av to planker holdt fra hverandre med 6-7 lange treplugger langs begge langsidene. Denne typen har jeg ikke truffet før, mens den første typen kjennes i Lund i en 1200-talls sammenheng. Hasselkjepper kjenner man også fra Lund. 1)

OLAVSKIRKEN OG GREGORIUSKIRKEN

Denne utgravde muren var altså levningene av en kirkemur, og de eldre kulturlagene viste at den ikke var den eldste bygningen

Den avdekkete kirkeruin. 1. Sjøpelsjakter fra 1700-tallet
 2. Område skadet av kjellere
 3. Det utgravde området under fortauet

her. Steinflislaget pekte på at den muligens var en utvidelse av en eldre steinbygning. Det var antagelig et nytt eller utvidet kor.

Omtrent 50 m borte, under byens første Rådhus (nå Folkebiblioteket) ligger ruinen til nok en kirke. Den kan fremdeles sees fra gårdsplassen bak Brannstasjonen, men er dårlig vedlikeholdt. I noen dokumenter fra 1500- og 1600-tallet nevnes denne kirken som Gråbrødrekirken.² Christian Lange mente at gråbrødrene eller minoritterne tidlig på 1300-tallet fikk den tidligere soknekirken, Olavskirken.³ Prof. Grøthe Authén Blom har siden påvist⁴ at Olavskirken fortsatte som menighetskirke etter denne dato, men kirkeruinen går nå under navnet Kobberstikk over byen som man mener er tegnet av Jakob Maschius. Stikket er datert 1674, men jeg har påvist at det er basert på tidligere tegninger og skisser.⁷

Noen romanske steiner, som skulle være fra midten av 1100-tallet, er brukt på veggen i en sekundær sammenheng. Det er ikke umulig at de kom dit først på 1600-tallet. Hva som egentlig skjedde med denne bygningen etter Reformasjonen vet man ikke.⁶ Den sto fremdeles sent på 1500-tallet, muligens tidlig på 1600-tallet, og kan sees på det berømte kobberstikk over byen som man mener er tegnet av Jakob Maschius. Stikket er datert 1674, men jeg har påvist at det er basert på tidligere tegninger og skisser.⁷

For tiden ser det ut til å være lite bevis for å knytte denne Gråbrødrekirken til det ellefte århundret eller til Magnus den gode. Videre forskning vil kanskje motbevise dette.

Imidlertid har denne kirken gjennom et århundre blitt knyttet til Magnus' Olavskirke, og kirken som man lenge mistenkte for å ligge under Søndre gate (p.g.a. tidligere skjelettfunn) er likeledes tillagt Magnus Olavsson. Ifølge Snorre Sturlasson begynte Magnus å bygge to steinbygninger i sin nye kongsgård.⁸ Den ene ble Olavskirken, og den andre var planlagt som en steinhall, men ble fullført av Harald Hardråde som en kirke, og viet til Gregorius. Da man avdekket en kirkemur under utgravningene i Søndre gate i 1971, ble den med øn gang kalt for Gregoriuskirken. Var den Gregoriuskirken, må det være den eldre delen mot vest som var fra 1000-tallet, ettersom denne muren tydeligvis var yngre.

SØNDRE GATE 4 - TOMTEN ETTER REFORMASJONEN

Høsten 1971 ble det endelig bestemt at den fredete Adresseavisens gård skulle flyttes og at tomten skulle graves ut. Her skulle Trondhjem Sparebank reise et nytt bygg. Utgravningene begynte nokså forsinket i 1972 og fortsatte i 1973, 30 uker til sammen.

Heldigvis var kulturlagene stort sett uberørt, og fundamentene til kirken var ganske godt bevart. Det skyldes at etter Reformasjonen sto kirken ubrukt til det ble bestemt at steinene skulle brukes for å reparere Domkirken. Etter bybrannen i 1598 dannet den øde tomten basis for en bred almenning.⁹ Det som var igjen av murene ble da jevnet med jorden. Området ble bebygget først etter Hornemannsbrannen i 1681. Under Cicignons nye byplan, ble denne almenningen nedlagt, og den ble delt opp i flere tomter for de borgerne som mistet sine eiendommer p.g.a. Cicignons nye gater. Adresseavisens gård ble bygd på 1700-tallet, og dens kjellere skadet den glønte kirkeruinen, særlig ved skipets østre del. Seinere grov man store hull til å kaste søppel i. Det førte til at flere steiner forsvant. På sto steder hvor husvegger sto

over kirkemurene, var litt av murkjernen bevart. Da utgravningene tok til i 1972, var det så å si bare fundamentene igjen.

KIRKEUTGRAVNINGEN

Kirken var tydeligvis bygd i to etapper, og muren som vi avdekket i 1971 må høre til en tredje fase.

Først bygde man koret og skipets østlige deler. Sideveggen mot nord var noe kortere enn den mot sør, muligens p.g.a. skråningen. Det var antagelig en gate mot vest som var årsaken til at kirken måtte bygges på det fallende terrenget mot øst.¹⁰ På grunn av dette var det nødvendig å bygge en krypt til å reise korbegget på.¹¹ En trapp førte ned fra skipets sør-østre hjørne, og muligens var det en annen nedgang direkte fra kirkegården mot nord. Her var det seinere bygd et sakristi, slik at nedgangen gikk fra sakristiet. Videre arbeide vil, håper jeg, klarlegge dette.

Fundamentene til denne delen av kirken besto av større rullesteiner lagt ned i en bred grøft. Igjen bør man legge merke til at fundamentgrøften ble gravd gjennom allerede eksisterende kulturlag. Det eldste var fra 900-tallet, og her ble det bl.a. funnet en beinkam¹². og et bronsedekket endebeslag¹³.

Kirkens første etappe er foreløbig datert til midten av 1100-tallet, og en må gå ut fra at koret ble tatt i bruk så snart som mulig. Jeg tror at arbeidet tok til igjen etter ganske kort tid, og man fortsatte med fundamentene til nordveggen hvor det ble planlagt en inngang. Steintrappen avdekket vi i 1972. Fundamentene her var litt annerledes og besto av store blokker og flatere steiner lagt skiftevis.

Så fortsatte man den videre fundamentering rundt vestfronten, og her gjorde man bruk av omhyggelig lagt fiskebensfundament. Steinene sto på ende i to lag, med et lag av mindre fjæresteiner på toppen. I de to nederste lagene ble det av og til brukt kleberstein, og et lag av klebersteinflis 5-10 cm tykk skilte hvert skift. Det hele virket svært gjennomført. Her lå fundamentene grunnere (ca. 1 m) men mye bredere - over 3 m bred langs vestfronten, noe som kan peke på en usedvanlig vestfront, kanskje med trapper eller passasjer innenfor murens tykkelse.

Dette merkelige skiftet til en fiskebensfundamentering kan simpelthen skyldes ansettelsen av en ny byggemester med nye ideer. I England var teknikken kjent minst et tusen år før dette, men dens plutselige innførelse til Trondheim i det 12. århundret er kanskje nokså betydningsfull.

Kirkens hovedinngang var fra vest med en bred trapp. Ettregolv med brannspor var godt bevart i skipets sør-vestre del, og det var spor etter et eldre golv. På kirkens midtlinje kom det fram et søylefundament, og det var minst tre graver innenfor skipet.

Blant de bearbeidede steinene fra rasmassene fant vi fragmenter av et rundbuet vindu, men det var ingen steiner som kunne peke på at kirken hadde en profilert sokkel. Av største betydning var to andre steinfunn. Det første er en bearbeidet stein med et steinhuggermerke. Dette merket ble også registrert i Domkirken og svarer til nr. 56 i Dorothea Fischers samling.¹⁴ Det kjenns fra det lille Mariakapellet over Lektoriet, som man regner med var ferdig like etter 1161.¹⁵ Merket er ikke å finne blant de få som er igjen i Skrudhuset, men forekommer hyppige ganger i

oktagonen, koret, nordre tverrskip og tårnet, d.v.s. den delen som er beregnet bygd fra 1183 til 1220. Er dette merket i bruk fra 1160, må det være tvilsomt om steinhuggeren levde lenge nok til å se disse delene av Domkirken ferdig. Hans arbeid i vår kirke må være samtidig, dvs. 1160 -? 1200. Mon tro om han arbeidet her da Skrudhuset var under bygging, siden hans merke mangler der?

Det andre viktige steinfunn er et stort fragment av et tympanon (se forsiden), og dette må betraktes som et funn av meget stor betydning. Nesten halvparten er bevart, og i sin opprinnelige størrelse var steinen 120 cm i tverrmål og cirka 60 cm høy. Tympanonet viser et tre som deler feltet i to, og nesten hele det venstre feltet er bevart. Her har vi to bukkehoder som spiser av treet, og en mannsfigur som holder noe i hånden. Sannsynligvis sto en tilsvarende person til høyre for treet. Den ikonografiske betydning er uklar. En venter et bilde som har noe med kirkebygging å gjøre, eller kanskje et enkelt dyr. Er treet Livets tre, hvem er mannen? Er han Adam - og rester av en slange kanskje kan skjernes rundt treet - må dette være Syndefallet. En skulle vente fordrivelsen fra Edens hage og ikke en fremstilling av fristelsen uten straffen! ¹⁶

Arkeologisk sett kan steinen dateres til midten av 1100-tallet, og dette passer også med en datering på stilistisk grunnlag. En ser elementer som seinere ble tatt opp i f. eks. stavkirkeportalene fra Rennebu og Vågå.

Da den øvre delen av Domkirkens tårn ble revet under restaureringsarbeidet i 1890-årene, kom det for dagen mange dekorerte steinfragmenter. ¹⁷ En gikk ut fra at disse ble brukt i reparasjonsarbeidet i midten av 1500-tallet, og kom opprinnelig fra en av byens nedlagte kirker. Jeg tviler forresten ikke noe på at mannen som skar tympanonet vårt, også var ansvarlig for noen av disse fragmentene, og at derfor hele gruppen kunne stamme fra kirken i Søndre gate. Portalfragmentene ville passe nokså bra med dette tympanonet, som muligens prydet kirkens nordportal. Ett fragment framstiller til og med et tre med bukker som klatrer i grenene.

Det er vanskelig på en tilfredsstillende måte å knytte sammen detaljene i utgravningsfeltet i 1971 og resten av kirken som nå er utgravd. Forbindelsen ligger i den ugravde delen under fortauet til Søndre gate hvor det hittil ikke har vært aktuelt å grave. En utgraving av dette området behandles i disse dagene og jeg håper den kan foretas i år. Da vil vi endelig ha en sjanse til å klarlegge kirkens historie.

Så vidt man kan se, da kirken sto ferdig var den 28 m lang. Vestfronten var 12 m, skipet 11,5 m (7,5 m innvendig) og koret 8,5 m utvendig. Det var kanskje en utvendig strebepilar mellom skipet og koret, slik som kan sees på Gråbrødrekirken. ¹⁸

TIDLIGERE BRUK AV OMRÅDET

Jeg har allerede nevnt de dypere kulturlagene mot øst. Det tyder på at dette området var i bruk lenge før tomten ble ryddet for å bygge en kirke. Stratigrafien fra 1971 er ennå ikke utarbeidet, men det finnes flere lag med bygninger. Det eldste trehus må være eldre enn kirken, det nyeste er kanskje samtidig. Da kirken skulle utvides ble et større område sanert.

Mot vest var kulturlagene tynnere p.g.a. det stigende terrenget, men her var det under kirkegolvet bevart grop, grøfter

og pålehuill fra en eldre tid. Det var imidlertid ingenting som pekte på en eldre kirke, verken av stein eller tre. Dessuten lå alle gravene i samme retning.

HVILKEN KIRKE?

Kan denne kirken være Gregoriuskirken? Hvis kirken under Folkebiblioteket ikke er Magnus den godes Olavskirke, er argumentene mindre bevisende. Men Nattvekerens rute som beskrives i Magnus Lagabøters bylov av 1276 peker på at Gregoriuskirken sto nordenfor Vår Frue kirke (eller Mariakirken).¹⁹ En bør ikke glemme at vi bare har et 1500-talls håndskrift, og vi vet ikke i hvilken grad skriveren redigerte da han kopierte. På denne tiden hadde de fleste kirkene som nevnes i Vektergangen forsvunnet fra bybildet.

Er dette Gregoriuskirken, kan det neppe være denne kirken Snorre Sturlasson beskriver. Da han besøkte Nidaros i 1218, var denne kirken forholdsvis nylig utført, og det er vanskelig å forstå hvorfor han skulle nevne den særskilt. Vi fant jo ingen spor etter en 1000-talls kirke eller en uferdig steinhall. Det kan hende at han beskriver en annen kirke - kanskje med den samme innvielsen, men dette virker usannsynlig. Tar han bare feil av kirkens navn? Det er mulig at han bare gjentar en lokal historie som rett og slett ikke var sann. Eller fant sagaskriveren opp hele historien om steinhallen for å utbrodere sin framstilling?

Hvis dette ikke er Gregoriuskirken, hvilken kirke kan den da være? For å svare på dette, må man komme inn på hele problemet om Trondheims eldste byplan, og plasseringen av ikke bare kirkene men også kongsgårdepe - eller kongsgården. Altfor mange konklusjoner om byen i den tidlige middelalderen er blitt trukket av Nauciers kart fra 1658 - det eldste som er bevart over Trondheim. Byen er blitt altfor mye sammenlignet med andre middelalderbyer hvor de historiske og geografiske forholdene slett ikke var de samme. Nå begynner det arkeologiske bevis å fortelle en annen historie, men det er fremdeles for tidlig å si noe bestemt om byens eldste topografi med sine kirker, klostre og kongsgård.

For tiden kan jeg bare si at dette er en kirke, som ble bygd i midten av 1100-tallet, senere utvidet, og endelig brukt som et steinbrudd da Domkirken skulle repareres.

CLIFFORD D. LONG

Red.bem.: Etter at redaksjonen hadde mottatt den ovenstående artikkel, ble den gjennom brev gjort oppmerksom på at artikkelforfatteren ønsket å få med følgende note:

Siden jeg skrev dette, er jeg blitt overbevist om at kirkebygningen som er å se på Maschius'ø stikk, og som jeg mente var Gråbrødrenes kirke, er den kirken vi har gravd frem. Maschius må ha brukt en skisse over byen tegnet i 1570-årene, da Vår Frue kirke og Korskirken begge var i bruk.

(Clifford D. Long)

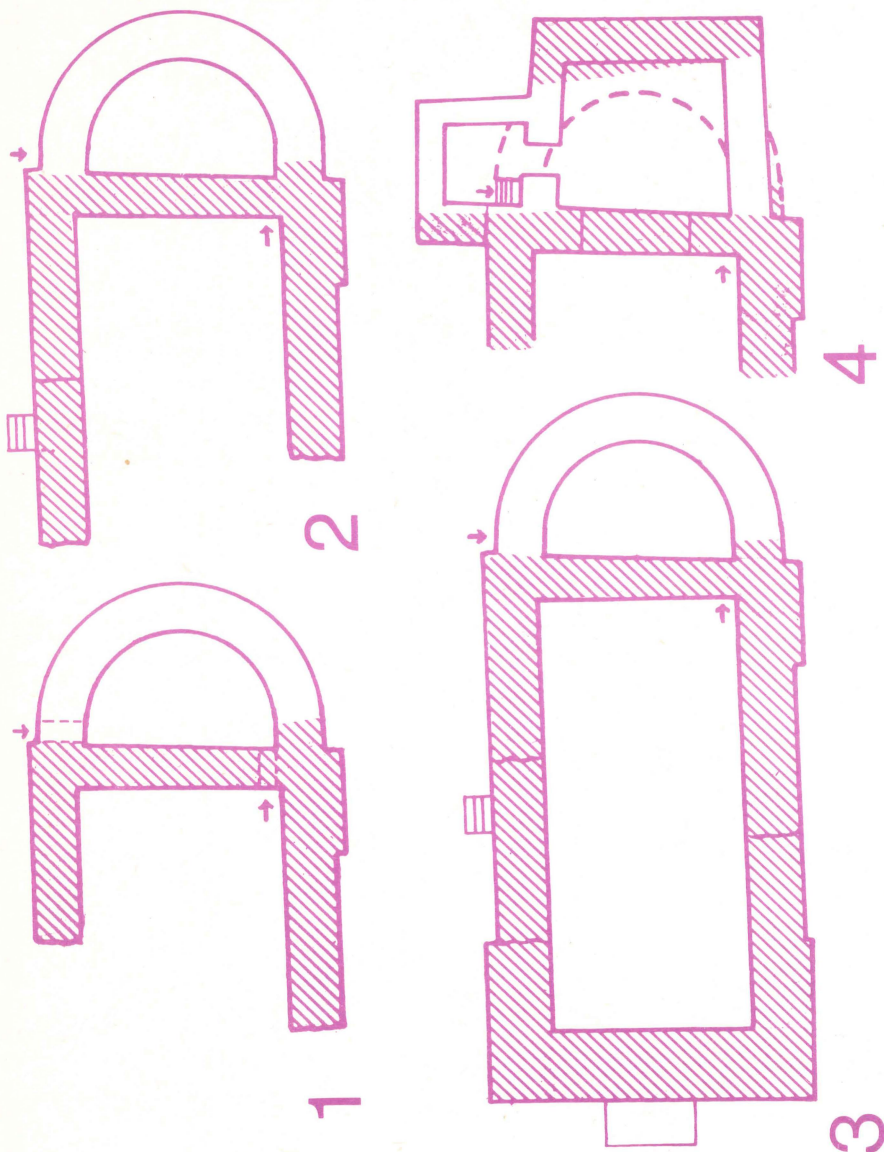
NOTER

1. Blomqvist, Ragnar og Mårtensson, Anders W. Thule-grävningen 1961 (Lund, 1963) særlig kap. 3 og 5.

2. Mathiesen, Henr. Fortegnelse over magistratpersoner i Trondheim (Trondheim 1945) særlig det siste kap.
Også: Norske Rigsregistranter I, s. 269.
3. Lange, Christian C.A. De norske klostres historie.
(Christiania, 1856) s. 236
4. Blom, Grøthe Autén: St.Olavs by. (Trondheim bys historie, bind I). (Trondheim, 1956) s.520, note 10 (Franciskanerne).
5. jfr. Snorres Heimskringla, Harald Hardrådes saga, kap. 38.
6. Vi kjenner til tomtens eiere, men vi vet ikke hva de gjorde med tomten. Det er klart fra kobberstikket at Pedersen som eide tomten 1559-65 ikke gjorde noe med kirken, og Bastiansen (1640-årene?) bodde ikke der. Under Hannibalsfeiden (1643-45) ble den brukt som ammunisjonslagre. Byen kjøpte "Steenhuus Gaarden, tilførn kaldet Graa Brødre Kircke" i 1669 (Mathiesen, op.cit.)
7. Foredrag i Trondhjems Historiske Forening. Se Adresseavisen fredag 15.mars 1974.
8. Op.cit.
9. jfr. Berg, Henry: Trondheim før Cicignon (Trondheim, 1951) s. 73 et seq.
10. Apotekerveita er eldre enn 1681, og ansees for å være en av byens eldste gater, muligens fra tidlig middelalder.
11. Dette kjennes også i England, jfr. Cook, G.H.: The English Medieval Parish Church, s.125: "Sometimes a steep slope of the ground at the east end of a church necessitated the construction of an undercroft or crypt on which to rear the chancel."
12. Stud.mag.art. Axel Christophersen har skrevet det følgende notat:
"Midtpartiet av en ensidig sammensatt kam, hvor skinnene er dekorert med dobbeltløpende linjer i to kryss, avgrenset av tre tversovergående, dobbeltløpende linjer. Fragmentet må ha tilhørt en rett grov kam med buet skinnebasis, brede, ovale skinner, og spredtstilte stifter (se gjennom hver plate).
Dekoren er kjent fra kammer fra Århus, hvor de er datert før og omkring 1000. Samme kryssdekor er kjent fra kammer fra Storaia Ladoga og Birka. Fragmentet er identisk både i dekor og form med en kam funnet på Uthaug, Ørlandet i Sør-Trøndelag (T.18960). Denne kammen, som lå i en grav sammen med to skålspenner, kan nokså nøyaktig dateres til ca. 900 e.Kr. Både dekor og tilvirkning bestemmer dette fragmentet fra Søndre gate 4 med nokså stor sikkerhet til y.v.t., med en bakre tidsgrense omkr. 850-900. Den har ingen sikre paralleller i det øvrige kammateriale fra de siste utgravningene i Trondheim."
Fragmentet har tilvekst nr. N.2163.
13. Stud.mag. Peter Birkedahl Christensen har skrevet det følgende notatet om beslaget (N.4146):
"Tungeformet fibel med Borrestils ornamentikk: båndfletning, en art ringkæde, udført i dobbeltstreg, der er ophøjet og partielt forsynet med tværhak. Med forgyldning. Dat. sidste

halvdel 10.årh. Sikre dateringer indenfor borrestilen fås via møntdaterede skattefund: Hon 860, Vester Vedsted 925, Vårby 938, Gnezdovo 953 og Nonnebakken sent 10. årh."

14. Fischer, Gerhard: Domkirken i Trondheim (Oslo 1966) s.534, 536-540.
15. sammesteds s.87
16. jfr. kommende artikkel i Den ikonografiske post.
17. Fischer, Gerhard op.cit. s.549 et seqq.
18. jfr. kirkeplan i Blom, G.A. op.cit. s.230.
19. Robberstad, Knud (overs.) Magnus Lagabøters bylov (Kristiania, 1923). Vektergangen for Trondheim er mer detaljert og innviklet enn rutene for Oslo og Bergen, noe som kanskje skyldes Trondheims forvirrende gateplan.

Rekonstruksjonsforsøk. De avdekkete murene er skravert, de hvite feltene er hypotetiske vegger

1. første fase - kor med krypt under, og østlige deler av skip
2. neste fase - forlengelse av nordvegg med nordportal
3. vestfront fullføres
4. kor rives; rettavsluttet kor bygges over krypten; sakristi eller tårn bygges mot nord.

(Pilene viser nedgangen til krypten).

Funnsteder nevnt i teksten

